

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРИНЦИПУ МИРНОГО СПІВІСНУВАННЯ ДЕРЖАВ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Динис Г.Г.,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри міжнародного права
та міжнародних відносин
Закарпатського державного університету

У статті досліджуються міжнародно-правові аспекти принципу мирного співіснування держав, а також аналізуються контроверсійні політичні і правові оцінки щодо юридичної кваліфікації цього принципу. Автор обґрунтовує положення про те, що лєнінська доктрина принципумирного співіснування на практиці і в теорії правомірно не отримала визнання de-jure статусу універсального та імперативного принципу сучасного міжнародного права.

Ключові слова: міжнародне право, принцип мирного співіснування, основні принципи міжнародного права, система міжнародних відносин

В статье исследуются международно-правовые аспекты принципа мирного сосуществования государств, а также анализируются контроверсионные политические и правовые оценки относительно юридической квалификации этого принципа. Автор обосновывает положение о том, что ленинская доктрина принципа мирного сосуществования на практике и в теории правоммерно не получила признания de-jure статуса универсального императивного принципа современного международного права.

Ключевые слова: межнародное право, принцип мирного сосуществование, основные принципы международного права, система международных отношений

The main thesis research are the international legal aspects of the peaceful coexistence principle and also controversial political and legal estimation concerning legal qualification of mentioned principle. The author proves that the Leninist principle of peaceful co-existence of the doctrine on practice and in theory has not been lawfully recognized de-jure status of the universal and mandatory principle of modern international law.

Keywords: international law, the principle of peaceful coexistence, the fundamental principles of international law, the international relations system.

Актуальність постановки цього питання для дослідження міжнародно-правових аспектів принципу мирного співіснування держав обумовлена загальною проблемою наявності широкої палітри контроверсійних політичних і юридичних оцінок; принципів доктринальних розбіжностей щодо юридичної кваліфікації цього феномену; спільних та різновекторних оцінок стосовно визнання його в якості основного принципу загального міжнародного права.

Проблематика, яка пов'язана з дослідженнями історико-правових аспектів принципу мирного співіснування держав з різним політико-економічним устроєм, характеризується актуальністю в якості предмету наукових досліджень, коментарів таких радянських і пострадянських та зарубіжних вчених юристів-міжнародників, істориків-міжнародників, як: Г.І.Тункин, І.І.Лукашук, М.М.Аваков, Б.М.Ашавський, Ю.Г.Барсегов, Р.І. Бобров, В.Г.Будкевич, А.С. Бахов, С.Б.Бацанов, Д.А.Гайдуков, Г.В.Ігнатенко, В.М. Корецький, В.А.Карташкін, Б.М.Клименко, Д.Н.Колесник, В.П.Кузнецов, Е.А.Коровін, А.П.Мовчан, Н.М.Минасян, П.Е.Недбайло, Э.А. Пушмин, Р.А.Тузмухамедов, В.К.Собакін, Ю.Д.Ільїн, В.М.Чхіквдзе, Д.Б.Левін, Є.Т. Руцько, В.Ф.Петровський, Ю.М.Рибаков, Є.Т. Усенко, Н.А.Ушаков, Мальський М. З., Мацяк М. М., Маквінні (McWhinney), Газард Я. (HazardJ.N.), Ліссіцин О. (LissitzynO.J.), Липсонт Л. (LipsontL.), Анкерл (Ankerl), Еріксон (Erickson, RichardJ.), Кульські В. (KulskiWladystawW.), Крогер Г. (KrogerH.), Симоїдес Я. (SymonidesJ.), Гранді В. (GrandiB.), Генов І.Г., Демішел Ф. (DemishelF), Азуд Я. (AzudJ.), Райт К. (WrightQ.), Патак Р. (PathakR.) [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34; 35; 36;]. Аналізу цих питань присвячений чималий перелік наукових дисертаційних досліджень в тому числі Сюй Чжанхуэй, І.Г.Генов, В.А.Карташкін, Ю.Е. Князев, Абед Идан Хасан, А.М. Купчишин та ін. [37; 38; 39; 40; 41; 42; 43;].

Особливої уваги заслуговує розгляд політичних та правових аспектів принципу мирного співіснування у контексті його утвердження у практиці діяльності міжнародних організацій, наприклад, ООН I, Міжнародно-

го Суду ООН [44].

Принцип мирного співіснування держав – доктринальний принцип радянської концепції зовнішньої політики офіційно продекларований на XX з'їзді КПРС (Москва, 14-25 лютого 1956р.) [45]. Як правило, у радянській літературі та документах термін „принцип мирного співіснування” вживався у сполученні зі словом „ленінський”. Стосовно походження терміну „мирне співіснування” вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що історичні документи доказово свідчать про те, що термін „мирне співіснування” з іншими урядами, вперше був проголошений у доповіді Георгія Чичеріна, наркома іноземних справ РРФСР і СРСР (1918—1930 рр.) на засіданні вищого законодавчого, розпорядчого та контролюючого органу державної влади в Росії 17 червня 1920 р. (ВЦВК) „Наш лозунг був і залишається один і той же, - мирне співіснування з іншими урядами, які б вони не були. Сама дійсність привела нас до необхідності створення тривалих відносин між робітничо-селянським урядом і капіталістичними урядами” [46]. В.І.Лєнін є безперечним автором терміну „мирное сожительство” між світом буржуазії і світом пролетаріату [47] 2.

В історико-правовому плані утворюючою позицією політичного контексту концепції мирного співіснування було положення про те, що “мирне співіснування” (peaceful coexistence (англ.), das friedliche Nebeneinander (bestehen) (нім.) є формою класової боротьби між соціалізмом і капіталізмом на міжнародній арені, але формою специфічною. Тому, що по-перше, боротьба ведеться між правлячими класами, кожен з яких має повноту державної влади, а по-друге, антагоністичний у своїй основі конфлікт двох протилежних соціально-економічних систем перекладається з площини військових

передскладним майбутнім. Настав час для краси інтеграції та мирного співіснування шляхом різноманітності, які будуть запропоновані надалі. В.І.Лєнін підкреслював, що : “Советская Россия выступает за *мирное сожительство* с народами, с рабочими и крестьянами всех наций, просыпающимися к новой жизни, к жизни без эксплуатации, без помещиков, без капиталистов, без купцов” (В. И. Ленин. Полн. собр. соч. Т. 40. С. 145).

У промові на I Всеросійському з'їзді гірників (1920 р.) В.І.Лєнін використовував термін „мирное сожительство”. У своєму виступі заявив про те, що імпералістична війна 1914-1918 рр. розбудила, посилила всюди прагнення до свободи, до мирної праці, до недопущення воєн надалі. В.І.Лєнін підкреслював, що : “Советская Россия выступает за *мирное сожительство* с народами, с рабочими и крестьянами всех наций, просыпающимися к новой жизни, к жизни без эксплуатации, без помещиков, без капиталистов, без купцов” (В. И. Ленин. Полн. собр. соч. Т. 40. С. 145).

¹ У офіційному звіті ГА ООН „Рік ООН для діалогу між цивілізаціями” (“United Nations Year Dialogue among Civilizations”) (56 сесія ГА ООН, 8 листопада 2001) було заявлено: Багато позитивних взаємовідносин між цивілізаціями і взаємного збагачення цивілізацій ... Ми всі є частиною творіння (цивілізацій-автор), пов'язані спільною долею і

зіткнень у русло економічного змагання, зіставлення політичних систем, способів життя, протидія ідеологій. Органічний взаємозв'язок, єдність боротьби і співробітництва – характерна риса мирного співіснування, джерело його внутрішньої суперечливості, постійний стимул для пошуків взаємоприйнятних, що виключають військові зіткнення, рішень” (див.: значення слова „мирне співіснування” в академічному виданні Великої Радянської Енциклопедії (Большая Советская Энциклопедия (БСЭ) [48].

Після другої світової війни соціалістична доктрина міжнародного права на основі доктринального положення про те, що мирне співіснування є типом відносин між державами, які належать до різних соціально-економічних формацій, активно спрямувала всі свої політичні дії на впровадження правової позиції щодо юридичного змісту принципу мирного співіснування і його місця у міжнародному праві в якості основного принципу всієї системи принципів загального міжнародного права.

Визначальною тезою радянської доктрини міжнародного права щодо принципу мирного співіснування, був концептуальний постулат про те, що принцип мирного співіснування включає інші важливі принципи міжнародного права. Радянські вчені юристи-міжнародники Р.А. Ігнатенко, В.А.Карташкін, Б.М.Кліменко, І.І.Лукашук, А.П.Мовчан, Р.А.Мюллерсон, В.Н.Федоров, Г.Старушенко, М.А.Ушаков автори видання Курс міжнародного права. В 7-семи томах. Т.2 розділ 2 “Принцип мирного сосуществования” писали: „Нормативний зміст принципу мирного співіснування розкривається в інших основних принципах наприклад, таких, які структурно включали: незастосування сили або загрози силою, недоторканність кордонів, територіальну цілісність держав, мирне урегулювання спорів. Для забезпечення миру і співробітництва велике значення мають такі елементи мирного співіснування, як суверенна рівність, самовизначення і невтручання” [49].

Аналіз доктринальних досліджень, енциклопедичних матеріалів радянської доктрини міжнародного права свідчить про цікаві інтригуючі юридичні оцінки щодо інтерпретації, в тому числі, юридичних характеристик принципу мирного співіснування. Наприклад, автори „Словаря міжнародного права” пишуть: „Мирного сосуществования принцип – центральный принцип (обобщающая норма) современного права... М.с.п. – концентрация в себе существа многих основных принципов международного права. Поэтому вся система основных принципов современного общего международного права может именоваться системой принципов мирного сосуществования. Такое и международное право современной эпохи перехода от капитализма к социализму, призванное служить основой обеспечения мирного сосуществования государств... следует считать правом мирного сосуществования государств с различным социальным строем” [50].

Таким чином, юридичний аналіз правових характеристик принципу мирного співіснування практично відсутній. Найважливіша пропозиція рахувати (називати) міжнародне право сучасної епохи „правом мирного сосуществования государств с различным социальным строем”. Основний правовий аргумент – „следует считать...”.

У цьому зв'язку, особливе наукове значення має дослідження розуміння основних принципів міжнародного права вченими –представниками західної доктрини міжнародного права. Наприклад, відомий учений, почесний професор Колумбійської школи права (США) О.Шахтер (1913-2003рр.), якого називають по праву піонером міжнародного права, який реально приймав участь у створенні міжнародно-правових основ ООН,

стосовно загальних принципів права сформулював такі концептуальні положення: „Ми можемо виокремити п'ять категорій загальних принципів, які були апліковані у розмовах і справах пов'язаних з міжнародним правом. Кожна із них має різну основу для владних повноважень і валідарність як право: 1) принципи внутрішнього права „визнані цивілізованими націями”. Наприклад: Стаття 38(1) (с) Міжнародного Суду ООН. 2) загальні принципи походження, яких „пов'язане з спеціальною природою міжнародної спільноти”. Наприклад: принципи pactasuntservanda: юридична рівність держав; принципи невтручання, територіальної цілісності,самооборони. 3) принципи „яким властива ідея права і вони є основою всіх правових систем”. Наприклад: принципи lexspecialisderogategenerale- спеціальний закон має переважну силу над загальним; lexposterioriderogapriori – наступний закон має переважну силу перед попереднім; pactasuntservanda – договорів необхідно дотримуватися; 4) Принципи, які є валідарними для всіх видів суспільства у ієрархічних та координаційних взаємозв'язках. 5) Принципи справедливості, основою яких є „безпосередньо природа людини, як раціональна і соціальна істота” [51].

Згадки про принцип мирного співіснування відсутні. В основі названі принципи, які вироблені в результаті тисячолітньої міжнародно-правової практики цивілізації, а не певних революційних подій.

Досліджуючи вищенаведені зрозумілі з точки зору юридичної техніки правові формули і порівнюючи їх з концепцією марксистсько-ленінського класового підходу до принципів мирного співіснування на основі пріоритетів революційної правосвідомості, доцільності, заперечення з фундаментальних прав людини – інституту приватної власності, відсутність правових механізмів по забезпеченню прав людини, – є можливим обмежитися одним коротким коментарем: те що очевидне – не потребує доказів (вислів автора).

У зв'язку з цим виникають питання щодо історичної відповідності ленінської доктрини принципу мирного співіснування в умовах припинення функціонування сучасної біполярної системи міжнародних відносин та його міжнародно-правового статусу у сформованій системі загального міжнародного права. Які критерії сфери дії принципу мирного співіснування в умовах припинення існування підсистеми міжнародних соціалістичних відносин та продовження функціонування основного опонента капіталістичної системи міжнародних відносин?

На наш погляд, вивчення реальних міжнародних подій і процесів пов'язаних з глобальною системою міжнародних відносин обумовлює проведення системного аналізу причин та інформативних характеристик припинення функціонування біполярної системи міжнародних відносин, що виходить за межі даного дослідження. У зв'язку з цим, вважаємо достатнім обмежитися історико-правовим аналізом причин і наслідків розпаду СРСР та припинення діяльності основних акторів міжнародних соціалістичних відносин – соціалістичних держав в якості індивідуальних суб'єктів міжнародного соціалістичного права, а також, відповідно, військово-політичного блоку країн Варшавського Договору та Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ).

Сучасний статус системи міжнародних відносин є результатом об'єктивних трансформацій глобального міжнародного економічного розподілу праці та, відповідно, змінного міжнародно-правового порядку.

Як результат, в основі системоутворюючих причин краху підсистеми міжнародних соціалістичних відносин на той історичний час є невідповідність цілей (мети), які були продекларованої зовнішньою політикою СРСР, в тому числі побудувати комунізм до

1980р. та країн – членів РЕВ на економічну інтеграцію соціалістичних країн об'єктивним глобальним умовам трансформацій системи міжнародних економічних відносин та кризовим внутрішнім процесам, що розвивалися в межах кожної соціалістичної країни окремо.

Основи зовнішньополітичних завдань були сформульовані у політичних документах КПРС, з'їздів і пленумів комуністичних і робочих партій інших соціалістичних країн, що відбулися в 60-і рр., рішеннях 23-ої (спеціальної, квітень 1969) і 24-ої (травень 1970) сесії РЕВ і в прийнятті на виконання цих рішень Комплексної програми подальшого поглиблення і вдосконалення співпраці і розвитку соціалістичної економічної інтеграції країн — членів РЕВ (25-а сесія РЕВ, липень 1971) і, як доказав історичний час, на практиці виявилися політико-економічними ілюзіями [52; 53; 54; 55; 56; 57; 58; 59; 60; 61;].

Таким чином, на підставі вищеведеного, є можливим сформулювати висновок про те, що механізм міжнародно-правового регулювання підсистеми міжнародних соціалістичних відносин виявився неефективною міжнародно-правовою нормативною системою з питань регулювання на той час діючих міжнародних економічних відносин соціалістичного типу. Аналіз доктринальної та документальної літератури, в першу чергу радянських ідеологів соціалістичної економічної інтеграції, свідчить про те, що основою міжнародно-правового регулятивного механізму були не класичні правові норми та принципи, а переважно задекларовані політичні норми у формі політичних рішень комуністичних і робочих партій та урядів країн - членів РЕВ, щодо процесів міжнародного соціалістичного розподілу праці. Це призвело до підміни механізмів реального міжнародно-правового регулювання економічних інтеграційних процесів на суттєву користь домінування (перевагу) політичних декларативних механізмів при відсутності ефективних юридичних інституцій щодо реалізації, наприклад, Комплексної програми подальшого поглиблення і вдосконалення співпраці і розвитку соціалістичної економічної інтеграції країн - членів РЕВ. Ми є історичними свідками de-jure і de-facto краху першої соціалістичної держави СРСР, а також військово-політичного блоку Варшавського Договору та економічного інтеграційного утворення Ради Економічної Взаємодопомоги, що призвело до припинення дії підсистеми міжнародних соціалістичних відносин.

Концептуальною догмою радянської зовнішньої політики була теза про те, що „Дія принципу мирного співіснування як головного принципу ведення міжнародних справ теоретично строго локалізоване сферою відношень між двом світовими ситемами - капіталістичною та соціалістичною” (Велика Радянська Енциклопедія (Большая Советская Энциклопедия "А.Е.Бовин) [62]. Чіткість цієї майже математичної формули містить політичну відповідь на запитання щодо критеріїв сфери дії принципу мирного співіснування в умовах припинення існування підсистеми міжнародних соціалістичних відносин і не викликає необхідності опонувати.

Дослідження принципу мирного співіснування в якості регулятивного принципу всієї системи міжнародних відносин, тобто відносин між державами незалежно від їх соціально-економічного ладу, на прикладі соціалістичних країн, на наш погляд, свідчить про політизовану позицію, сформовану радянськими вченими. Авторі Великої Радянської Енциклопедії пишуть: „Незаперечною історичною правомірністю і політичної актуальності такої тенденції, слід підкреслити, що вищим принципом відносин між країнами соціалізму виступає принцип соціалістичного інтернаціоналізму. При цьому „мирне співіснування” не „скасовується”, воно стає ніби природним, само собою зрозумілим мінімумом

відносин, а центр ваги переноситься на взаємодопомогу братніх соціалістичних держав на основі класової солідарності (Велика Радянська Енциклопедія А.Е.Бовин)“ [63].

Таким чином, відповідь на питання про критерії сфери дії принципу мирного співіснування в умовах припинення існування підсистеми міжнародних соціалістичних відносин та продовження функціонування основного опонента капіталістичної системи міжнародних відносин була сформована політичними ідеологами комуністичного режиму уже з самого його початку.

Вивчення та аналіз академічних досліджень, міжнародних договорів, конвенцій, угод, пактів, декларацій, політичних документів, міжнародної судової практики стосовно юридичних характеристик принципу мирного співіснування, визначення de-jure його міжнародно-правового статусу та місця у сформованій системі загального міжнародного права характеризується наявністю переважно контроверсійних та взаємозаперечуючих теоретичних і політичних інтерпретацій принципу радянськими, пострадянськими та зарубіжними авторами у науці і на практиці.

Г.І. Тункін, досліджуючи розвиток принципу мирного співіснування пише: „Радянський Союз домагався, щоб принцип мирного співіснування був сприйнятий капіталістичними державами і став обов'язковим як принцип міжнародного права” [64].

Українські вчені М. З. Мальський, М. М. Мацяк розглядаючи зміст поняття „мирне співіснування” та „міжнародна співпраця” пишуть: „Цілком очевидно, що мирне співіснування ґрунтується на дотриманні сторонами основних принципів міжнародного права, які також можна називати принципами мирного співіснування, їхній зміст викладений у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співпраці згідно зі Статутом ООН, прийнятий Генеральною Асамблеєю у 1970 р., та у Заключному Акті наради з безпеки і співробітництва в Європі у 1975 р., а також в їх тлумаченнях, запропонованих в окремих рішеннях Міжнародного Суду ООН” [65].

На наш погляд, у зв'язку з тим, що радянськими ідеологами у функціонування принципу мирного співіснування з самого його початку існування була закладена доктринальна домінанта класової боротьби між соціалізмом і капіталізмом на міжнародній арені, проводилася політична діяльність щодо імплементації у його контекст уже визнаних принципів загального міжнародного права; в цілому це і обумовило формування політики постійного супротиву з боку представників західної доктрини міжнародного права. Закономірно, що принцип мирного співіснування de-jure в якості юридичного терміну загального міжнародного права не був акцептований у договірній формі ні в Статуті ООН, ні в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співпраці (1970 р.)³

Один із представників західної доктрини міжнародного права Л. Ліпсон⁴, стосовно принципу мирного співтоварства у своєму дослідженні „Мирне співіснування” (Peaceful Coexistence) пише наступне: „Мирне співіснування” заслуговує попередньо бути проаналізованим в якості принципу або набору принципів міжнародного права: не просто як опис сучасних

³ У цьому зв'язку є важливою доктринальна точна зору видатного вченого юриста – міжнародника Г.І.Тункіна (СРСР). —“ Хотя термин “мирное сотрудничество” в Уставе (автор.- ООН) не употребляется, он проходит красной нитью через весь Устав этой международной организации. Тункин Г.И. Право и сила в международной системе.- М.: Междунар. отношения., 1983. —С. 35;

⁴ The substance of this article was delivered as an address at the School of Law of Duke University in February, 1964. Recent events have not materially altered situation. + A.B.1941M.A.1943.LL.B.1950. Harvard University. Professor of Law, Yale University. Member of the District of Columbia and New York bars.—Access at : <http://www.jstor.org/pss/1190700>;

міжнародних відносин, не як індекс настроїв в якості вираження чогось бажаного, в дійсності, як проголошеним найбільш важливим принципом основи сучасного міжнародного права. Або це є солом'яне опудало?" [66]. Далше автор цитує одного із видатних радянських вчених міжнародного права, професора Г.І. Тункіна, який у 1958р. заявив: „У розвитку міжнародного права розкрита нова сторінка, що пов'язана з принципом мирного співіснування”, а в 1963р. „Є всі підстави називати сучасне міжнародне право, правом мирного співіснування ... У 1962р. Комітет мирного співіснування Радянської Асоціації міжнародного права задекларував: „Принцип мирного співіснування є визнаним універсальним принципом сучасного міжнародного права; ... в той час як міжнародне права у минулому було правом війни і миру, сьогодні стало правом миру та мирного співіснування”... Наступним кроком була передача (автор: СРСР) звернення про принципи мирного співіснування до ООН з пропозицією об'явити, що принцип мирного співіснування є фундаментальним принципом сучасного міжнародного права” [67].

Далше, професор Леон Ліпсонт приходять до висновку: „Більшість сказаного є очевидним; але достатньо прочитовано для того, щоб показати: якщо це солом'яне опудало є, я не той, хто його підняв. Але я і не той, хто збирається його повалити на землю. Хоча радянське міжнародне право в більшій мірі залишається міжнародним правом боротьби, а не міжнародним правом мислення, але це не заслуговує на відповідь у збройній формі” [68].

В контексті сказаного, багато позицій можуть бути предметом дискусій. Разом з тим, реальний зміст впровадження саме принципу мирного співіснування у практику міжнародних відносин отримало підтвердження на прикладах втручання СРСР в союзі з іншими соціалістичними країнами в події, пов'язані з Угорською революцією 1956р., затим у події 1968 р. в Чехословаччині під назвою „Празька весна” та інш. включаючи Афганістан.

У цьому зв'язку викликає увагу, правова позиція професора В.Г.Буткевича стосовно легітимності принципу мирного співіснування, який пише, що „... десятиліттями вітчизняна наука твердила про принципи міжнародного права, проголошені Жовтневою революцією. Зокрема виокремлювалися соціалістичні міжнародно-правові принципи як більш „передові” у системі міжнародного права і такі, яким належить майбутнє: принцип соціалістичного інтернаціоналізму, принцип товариської взаємодопомоги... І річ не в тому, що „об'єктивна закономірність цих принципів не витримала випробування часом, що вони зникли з наукових публікацій одночасно з самою ... Така ж доля спіткала і принцип мирного співіснування держав з різним соціальним ладом, який виводився із лєнінських цитат про „мирне співжиття” соціалістичних і капіталістичних держав” [69].

Проф. Жан Тускоз (Франція), розглядаючи основи теорії міжнародного права включаючи марксизм, пише про мирне співіснування: „У міжнародному суспільстві, де співіснують феодальні чи капіталістичні держави та держави пролетарські, важко встановити правовий режим. Спочатку твердили, що між комуністичними та імперіалістичними державами неминуча війна і вона, звичайно, має завершитися перемогою пролетаріату. Пізніше з'явилось припущення про можливість мирного співіснування ... Як відомо, сьогодні майже скрізь марксизм відкинуто. практичному плані комуністичні режими, що перебувають під його впливом, не забезпечували ні дотримання фундаментальних прав людини, ні економічного розвитку. У теоретичному плані очевидним є те, що ця доктрина дуже обмежена, це матеріалізм, який зводить усі причини конфліктів між людьми

до однієї єдиної (класова боротьба) і, визначаючи роль особи в історичному процесі, пропонує суто механічну точку зору, яка несумісна з повагою та розвитком свободи людини” [70].

Така об'єктивна оцінка французького ученого доктрини марксизму як теоретичної основи мирного співіснування та практичної оцінки результатів заслуговує на увагу. Одночасно необхідно віддати належне ідеологам зовнішній політиці СРСР щодо впровадження принципу мирного співіснування у реальну площину міжнародних відносин з метою укладення міжнародних договорів для уникнення результатів “холодної війни”, зміцнення миру та безпеки на європейському континенті. Це стосується, в першу чергу, підписання двосторонніх договорів між СРСР і ПНР з ФРН (1970), чотиристоронньої угоди по Західному Берліну, укладення договору про основи відносин між НДР і ФРН (1972), договору про нормалізацію відносин між ЧСРР і ФРН (1973), що сформував міжнародно-правові основи забезпечення розрядки миру в Європі на основі визнання політичних і територіальних реалій, що склалися в результаті другої світової війни.

Представники радянської доктрини міжнародного права були зобов'язані дотримуватися основної тези соціалістичної науки міжнародного права (до речі, включаючи і автора цього дослідження) щодо структурного складу принципу мирного співіснування, який, наче, включав інші важливі принципи міжнародного права – поваги суверенітету та територіальної цілісності, рівності держав, невтручання в внутрішні справи, незастосування сили або загрози силою; мирне розв'язання міжнародних спорів, співробітництво держав, самовизначення народів; сумлінне виконання державами зобов'язань, роззброєння.

Такий підхід створював підстави стверджувати, що мирне співіснування ґрунтується на дотриманні сторонами основних принципів міжнародного права, які також можна називати принципами мирного співіснування, їхній зміст викладений у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співпраці (1970р.), та у Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі (1975р.).

На наш погляд, юридичним критерієм сприйняття принципу мирного співіснування загальним міжнародним правом може бути тільки міжнародно-правова договірна практика *de-jure* впровадження принципу мирного співіснування в укладених міжнародних двосторонніх та багатосторонніх договорах, а також в тлумаченнях, запропонованих в рішеннях Міжнародного Суду ООН.

В радянській доктрині міжнародного права традиційно приводять приклад впровадження принципу мирного співіснування у взаємозв'язку з підписанням індійсько-китайської Угоди 1954р. (П'ять принципів мирного співіснування („Панча шила” (Panchsheel)⁵). Предметом угоди стало урегулювання міждержавного конфлікту між Китаєм та Індією стосовно Тибету, який розпочався

5 П'ять принципів мирного співіснування („Панча шила”), були проголошені основою Руху неприєднання, створеного в Белграді в 1961 році. Рух неприєднання не офіційна міжнародна організація, яка отримала назву учасників Конференції глав держав і урядів неприєднаних країн, перша з яких відбулася в 1961 році. Термін „неприєднання” був запропонований Кришнан Кришна Менон (1896 – 1974) індійський державний діяч) в 1953 р. у його виступі в ООН. Джавахарлал Неру (1889 – 1964) індійський політик, перший прем'єр-міністр незалежної Індії (1947-1964) у промові на міжнародній конференції в Коломбо, Шрі-Ланці (1954) застосував цю фразу. Вперше п'ять принципів мирного співіснування („Панча шила”), були запропоновані прем'єром-міністром КНР Чжоу Ень-лай. П'ять принципів стали основою становлення міжнародної політики нових незалежних держав після деколонізації. П'ять принципів, згодом були включені в заяву азіатсько-африканській конференції в Бандунзі, Індонезія (квітень 1955 р.). Значення Конференції полягало в тому, що був досягнутий консенсус, в якому „колоніалізм у всіх його проявах” включаючи зовнішню політику Заходу та Радянського Союзу були предметом дипломатичної критики.

у 1949 р. У цій угоді були проголошені п'ять принципів „Панча шила” (мирного співіснування): 1) взаємна повага територіальної цілісності та суверенітету; 2) взаємний ненапад; 3) взаємне невтручання у внутрішні справи; 4) рівність і взаємна вигода; 5) мирне співіснування. Згідно угоди Індія визнала Тибет частиною Китаю [71].

Аналіз нормативних положень вищезгаданої Угоди свідчить лише про одне: П'ять принципів мирного співіснування („Панча шила”) мають властиву генезу для процесів в азієському регіоні і ніяк не пов'язані з прямою дією або впливом „ленінського принципу мирного співіснування”. В офіційній індійсько-китайській Угоді 1954р. посилання на „ленінський принцип мирного співіснування” відсутні.

Для дослідження питання легітимізації принципу мирного співіснування важливим напрямком є отримання підтвердження прямого використання „принципу мирного співіснування” в якості юридичного терміну та його окремих змістовних складових у міжнародно-правовій судовій практиці згідно ст.38 Статуту Міжнародного Суду.

Юридичний аналіз імплементації у договірну міжнародно-правову практику терміну „принцип мирного співіснування”, підтверджує про те, що універсальні міжнародні договори, включаючи Статут ООН [72], Декларацію про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН (1970) [73], Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. (т.зв. „Гельсінський акт”) [74] de-jure не містять і не використовують „принцип мирного співіснування” в якості юридичного терміну.

Припинення існування СРСР та інших соціалістичних держав, а також, відповідно, біполярної системи міжнародних відносин сформував аргументовані під-

⁶ Статут Міжнародного Суду ООН, стаття 38, що містить положення, яке має обов'язкову юридичну силу для суб'єктів міжнародного права: суд, який зобов'язаний вирішувати передані йому спори на підставі міжнародного права, застосовує: а) міжнародні конвенції - як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, однозначно визнані державами, що є сторонами спору; б) міжнародні звичаї як доказ загальної практики, визнані як правова норма; с) загальні принципи права, визнані цивілізованими націями; д) з застереженням, зазначеним у статті 59, судові рішення і доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів з публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм. Стаття 38 (2) Статуту Міжнародного Суду передбачає, що суд може прийняти рішення у випадках по справедливості. Ця міжнародно-правова норма не обмежує права високого Суду вирішувати справу *ex aequo et bono* (по справедливості і по добру).

стави стверджувати про історичну невинуватість (обмеженість) марксистсько-ленінської доктрини міжнародно-правового принципу мирного співіснування у порівнянні з уже сформованою системою універсальних та імперативних *juscogens* принципів загального міжнародного права.

Разом з тим, досліджуючи міжнародно-правові аспекти принципу мирного співіснування автор висловлює переконання про точність кваліфікації визначення сутності права видатним вченим професором Льюїсом Генкіним (США) проте, що „Перш за все, право це політика” [75] та можливість аплікувати цю тезу до характеристики правового феномену принципу мирного співіснування в якості авторського парафраза: „Міжнародне право – це є міжнародна політика”. Принцип мирного співіснування, в першу чергу, виконував функції в якості політичного принципу забезпечення функціонування соціалістичної підсистеми міжнародних відносин.

Таким чином, дослідження міжнародно-правових аспектів принципу мирного співіснування держав, юридичних критеріїв застосування його у договірній міжнародній практиці держав – членів ООН аргументовано свідчать – принцип мирного співіснування, незважаючи на декларування марксистсько-ленінською доктриною змісту акцептованих основних принципів класичного міжнародного права.

Основна причина – обмеженість дії принципу мирного співіснування сферою політичного сегменту біполярної системи міжнародних відносин – капіталістичної та соціалістичної, а також відсутність відповідних юридичних *differentiaspecifica* (характерних особливостей) цього феномену включаючи міжнародно-правовий механізм для визнання та впровадження цього принципу в якості універсального принципу.

Світова соціалістична система міжнародних відносин об'єктивно припинила своє існування. Проголошені п'ятдесят років тому п'ять регіональних принципів мирного співіснування („Панча шила” (Panchsheel) продовжують зберігати еволюцію свого розвитку у практиці міждержавних відносин. Разом з тим, оголошені 50 років тому п'ять регіональних принципів мирного співіснування („Панша шила” (Panchsheel) продовжують зберігати еволюцію розвитку у практиці міждержавних відносин.

⁷ Автор терміну „обмеженість марксистсько-ленінської доктрини” проф. Жан Тускоз (Франція).-Див.: Тускоз Жан. Міжнародне право: Підручник. Пер.з франц.. – К.: « АртЕк», 1998. – С.31.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Див.: Курс международного права: в шести томах. М.: Наука, 1967, Т. II, Глава II. Принцип мирного сосуществования 1989.- С.16- 32;
2. Курс международного права: В 7-ми томах. Т.2. Основные принципы международного права Г.В.Игнатенко, В.А.Карташкин, Б.М.Клименко, И.И.Лукашук и др.– М.: Наука, 1989.– С.25– 43;
3. И.И. Лукашук. Отношения мирного сосуществования и международное право: проблемы международного – правового регулирования; науч. ред. Г. К. Дмитриева.– Киев: Издательское объединение "Вища школа", 1974.– С.208.
4. Г.И.Тункин. Право и сила в международной системе.М.: Междунар.отношения, 1983. С.141-145;
5. Колесник Д.Н., Кузнецов В.И., Тузмухамедов Р.А. Декларация принципов мирного сосуществования // Советское государство и право. – М.: Наука, 1971, № 6. – С. 66-72;
6. Тузмухамедов Р.А. Мирное сосуществование и национально-освободительная война // Советское государство и право. – М.: Наука, 1963, № 3. – С. 87–94;
7. Бобров Р.Л. Международно – правовые принципы мирного сосуществования // X юбилейное ежегодное собрание, посвященное 50-летию Великой Октябрьской социалистической революции 31 января, 1 и 2 февраля 1967 г.. Тезисы докладов.– М., 1967.– С. 14– 7;
8. Г. И. Тункин. Вопросы теории международного права. М.: Госюриздат, 1962. – С. 330;
9. Кузнецов В. Кодификация принципов мирного сосуществования (О сессии Специального комитета, состоявшейся в 1969 г.) // Советский ежегодник международного права, 1970. – М.: Наука, 1972. – С. 252-253;
10. Мовчан А.П. Кодификация международно – правовых принципов мирного сосуществования // Советский ежегодник международного права, 1963. – М.: Наука, 1965. – С. 15 – 30;
11. Мовчан А.П. ООН и мирное сосуществование – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1957.– С.36;
12. Минасян Н.М. Право мирного сосуществования. Ростов на Дону, Ростов н/Д. госуниверситет, 1966. – С.270;
13. Собакин В.К. Принципы мирного сосуществования в уставе ООН. Ученые записки. Ученые записки ИМО. – М.: Изд-во ИМО, 1962, Вып. 10. – С. 27-62;

14. Коровин Е.А. Устав ООН и мирное сосуществование // Советский ежегодник международного права, 1960. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – С. 28–57;
15. Ильин Ю.Д., Чхиквадзе В.М. Кодификация принципов мирного сосуществования. Советское государство и право. – М.: Наука, 1968, № 3. – С. 22–29;
16. Ильин Ю. Принципы мирного сосуществования: их развитие и кодификация в рамках ООН. Советский ежегодник международного права, 1968. – М.: Наука, 1969. – С. 379–380;
17. Барсегов Ю.Г. Уважение территориальной целостности – один из принципов мирного сосуществования. Советское государство и право. – М.: Наука, 1957, № 9. – С. 25–31;
18. Гайдуков Д.А. О мирном сосуществовании двух систем и международном сотрудничестве. Вопросы государства и права в трудах В.И. Ленина. Ученые записки ОАН при ЦК КПСС. – М., 1955, Вып. 20. – С. 76–133;
19. Левин Д.Б. Мирное сосуществование двух мировых систем и международное право. Правоведение. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1958, № 1. – С. 95 – 106;
20. А.М. Купчишин, Е.Т. Рутько. Характерные черты и система принципов современного международного права. – К., 1979;
21. В.М. Корецкий «Общие принципы права» в международном праве. – К., 1957;
22. Э.А. Пушмин О понятии основных принципов современного общего международного права. – В кн. Советский ежегодник международного права, 1978. – М.: Наука, 1980, С.72–84;
23. Ушаков Н.А. Принцип мирного сосуществования – конституционная основа взаимоотношений СССР с государствами капиталистической системы // Вопросы международного права. – М.: Изд-во ИГиП АН СССР, 1976. – С. 3–14;
24. Див.: The “New” Countries and the “New” International Law: The United Nations’ Special Conference on Friendly Relations and Co-operation Among States. Edward McWhinney. University of Toronto. Coexistence (Friendly Relations) and the Soviet – Western Legal Debates. 60 Am. J. Int’l L. 1 (1966);
25. J.N. Hazard, “ Codifying Peaceful Coexistence,” 55 A.J.L.L. 109(1961);
26. O.J. Lissitzyn. International Law in a Divided World,” at pp.18–21(1063); The legal Aspects and Political Significance of the Soviet Concept of Coexistence”, 12 Int. and Comp. Law Q 737 (1963);
27. L. Lipson, “Peaceful Coexistence”. Law and Contemporary Problems 871 (1964);
28. McWhinney, “Peaceful Coexistence” and Soviet-Western International Law,” 56 A.J.L.L. 951(1962);
29. E. McWhinney, “Peaceful Coexistence” and Soviet-Western International Law,” (1964); ide.(ed.), Law, Foreign Policy, and the East-West Détente (1964);
30. International Law Association, Report of the Fiftieth Conference, Brussels, 1962, pp.260–374 (1963);
31. Report of the Fifty–First Conference, Tokyo, 1964 (1965);
32. Ankerl, Guy. Global communication without universal civilization. INU societal research. Vol.1: Coexisting contemporary civilizations : Arabo–Muslim, Bharati, Chinese, and Western. Geneva: INU Press. ISBN2-88155-004-5;
33. Erickson, Richard J. (January–February 1973). "Development of the Strategy of Peaceful Coexisting During the Khrushchev Era". Air University Review;
34. Kulski, Wladystaw W. (1959). Peaceful Coexistence: An Analysis of Soviet Foreign Policy. Chicago: Henry Regnery Company;
35. The New Countries and the New International Law: The United Nations’ Special Conference on Friendly Relations and Co-Operation among States, E McWhinney - Am. J. Int’l L., 1966 – HeinOnline;
36. Lipsont Leon. Law and Contemporary Problems © 1964 Duke University School of Law.
37. Див.: Сюй Чжанхуэй. Китайская доктрина основных принципов международного права (пять принципов мирного сосуществования). – дис. канд. юрид. наук: 12.00.10. – М., 1994. – С. 143;
38. Див.: Генов И.Г. Социальная природа международного права мирного сосуществования. Дис. канд. юрид. наук: 12.00.10. – Киев, 1979. С. 200;
39. Див.: Задорожный Г.П. Мирное сосуществование двух систем как важнейшая проблема современного международного права. автореф. дис. д-ра юрид. наук;
40. – М., 1952. – С. 39;
41. Карташкин В.А. Права человека и мирное сосуществование. автореф. дис. ... д-ра юрид. наук – М., 1977. – С. 32;
42. / Князев Ю.Е. Борьба советского государства за мирное сосуществование и всеобъемлющую систему международной безопасности. Политико-правовое и информационное обеспечение. автореф. дис. канд. юрид. наук. – М., 1989. – С. 23;
43. Авед Идан Хасан Марксизм – ленинизм о теории мирного сосуществования. Вестник Киевского университета. Международные отношения и международное право – Киев: Вища школа, 1980, Вып. 10. – С. 59–64;
44. Див.: "Рік ООН для діалогу між цивілізаціями" (United Nations Year Dialogue among Civilizations) (A/56/L.3). A/ 56/ PV.41 General Assembly 41st plenary meeting. – Access regime at: <http://www.un.org/spanish/aboutun/organs/ga/56/verbatim/a56p.>; Letter dated 6 March 2001 from the Permanent Representative of Israel to the United Nations addressed to the Secretary – General. Fifty – fifth A/ 55/ 823–S/ 2001/ 197 General Assembly Security Council. – Access regime at: <http://http://www.un.org/documents/ga/docs/55/a55823.pdf>;
45. XX съезд Коммунистической партии Советского Союза. Стенографический отчет, т. 1 – 2. М., 1956;
46. Документы внешней политики СССР, т. 2, 1958, С. 639;
47. В. И. Ленин. Полн. собр. соч. Т. 40. С. 145.
48. Большая Советская “Энциклопедия”: В 30 т. – М.: “Советская энциклопедия”, 1969–1978;
49. Див.: Курс международного права: В 7–ми томах Т.2. Основные принципы международного права. Г.В.Игнатенко, В.А.Карташкин, Б.М.Клименко, И.И.Лукашук и др. – М.: Наука, 1989. – С. 40;
50. Словарь международного права: Редкол.: Клименко Б.М. (Отв. ред.), Петровский В.Ф., Рыбаков Ю.М. – М.: Междунар. отношения, 1982. – С. 104 – 105;
51. O.Schachter. Section 4. General Principles of Law and Equity. A. The Broad Expresse of General Principles of Law. Schachter. International Law in Theory and Practice. In: International Law. Cases and materials. Third edition by Louis Henkin, Columbia University, School of law , Richard Crawford Pugh, Schachter, Hans Smit , Columbia University, School of law; American Casebook Series; West Publishing Co, St.Paul, Minn., 1993, –104–110с.;
52. Див.: Международное совещание коммунистических и рабочих партий. Документы и материалы, М., 1969;
53. Коммюнике о XXIII специальной сессии СЭВ (Совет Экономической Взаимопомощи), «Правда», 1969, 27 апреля;
54. Коммюнике о XXIV сессии СЭВ (Совет Экономической Взаимопомощи), «Правда», 1970, 15 мая;
55. Коммюнике о XXV сессии СЭВ (Совет Экономической Взаимопомощи), «Правда», 1971, 30 июля;

56. Комплексная программа дальнейшего углубления и совершенствования сотрудничества и развития социалистической экономической интеграции стран — членов СЭВ до 2000 года. (Основные положения). — М.: Экономика, 1986. — С. 16;
57. Материалы XXIV сезда КПСС, М., 1971; Климович Д., Механизм регулирования внешних связей в странах СЭВ (Совет Экономической Взаимопомощи) и социалистическая экономическая интеграция, «Экономические науки», 1970 № 10;
58. Проблемы экономической интеграции стран — членов СЭВ (Совет Экономической Взаимопомощи), под ред. Г. М. Сорокина и П. М. Алампиева, М., 1970;
59. Алампиев П., Ширяев Ю., Экономический механизм сотрудничества стран социализма. (Вопросы теории и методологии), М., 1970;
60. Богомолов А., Развитие стран СЭВ (Совет Экономической Взаимопомощи) на пути экономической интеграции, «Коммуни», 1971 № 16;
61. Бутенко А. П., Социалистическая интеграция, ее сущность и перспективы, М., 1971;
62. Большая Советская Энциклопедия: В 30 т. — М.: "Советская энциклопедия", 1969-1978;
63. Там само, 1969-1978;
64. Тункин Г.И. Право и сила международной системе. — М.: Междунар. отношения., 1983. — С. 34—35;
65. Мальський М. З., Мацяк М. М. Теорія міжнародних відносин: Підручник. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2007. — 461 с.
66. Leon Lipsont. Peaceful Coexistence. — Access regime: file:///C:/Documents%20and%20Settings/user/Desktop/leon%20Lipsont. Peasefull%20coexistence.htm;
67. Там само, — Access regime: file:///C:/Documents%20and%20Settings/user/Desktop/leon%20Lipsont. Peasefull%20coexistence.htm;
68. Там само, — Access regime: file:///C:/Documents%20and%20Settings/user/Desktop/leon%20Lipsont. Peasefull%20coexistence.htm;
69. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії за редакцією В.Г.Буткевича. — К.: Либідь, 2002. — С. 193-194;
70. Тускоз Жан. Міжнародне право: Підручник. Пер. з франц.. — К.: « АртЕк», 1998. — С. 30-31;
71. No. 4307. India and People's Republic of China: Agreement (with exchange of notes) on trade and intercourse between Tibet Region of China and India. Signed at Peking, on 29 April 1954— С. 57— 82. United Nations Treaty Series, vol. 299, United Nations, New York, 1958, I. Nos. 4303-4325, pp. 57-81. Available at : <http://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20299/v299.pdf>;
72. Устав Организации Объединённых Наций // Действующее международное право. В 3-х т. Т. 1; — М., 1996. С. 21-22;
73. Див.: See: 2615 (XXV) Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation among States in Accordance with the Charter of the United Nations. — In: Key Resolutions of the United Nations General Assembly, 1946-2995. Dietrich Rauschnig and Martin Lailach. — 1997. — P. 3;
74. Заключительный Акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (Хельсинки, 1 августа 1975 года). Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. Вып. XXXI. — М., 1977. С. 544 — 589;
75. The Nature of International Law. In: International Law. Cases and materials. Third edition by Louis Henkin, Columbia University, School of law, Richard Crawford Pugh, Schachter, Hans Smit, Columbia University, School of law; American Casebook Series; West Publishing Co, St. Paul, Mnn., 1993, page 1.